

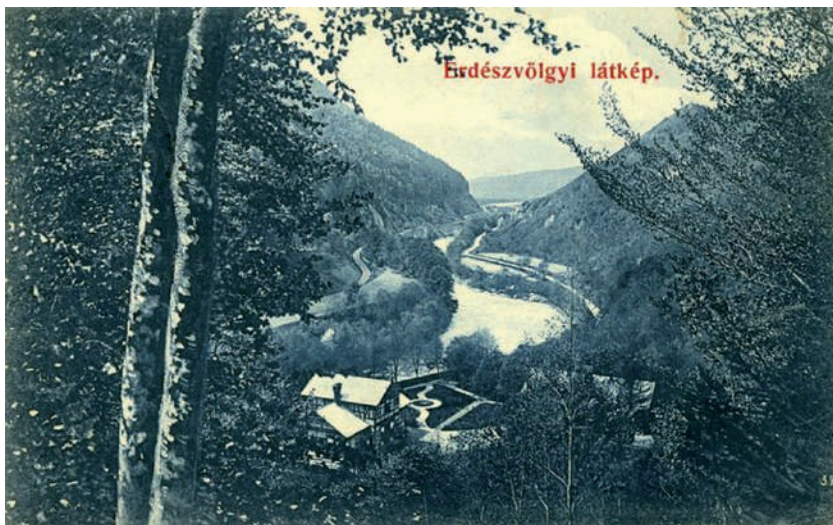
KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK RAHÓ KÖRNYÉKÉN

ERDÉSZVÖLGY

A Tisza-menti H09-es országúton kelet felé haladva Lonka (Лонка) után utunk a Tisza által kialakított szűk szurdokba vezet. Mintha a folyó tudta volna, hogy a félelmetes magasságú hegyek között a völgyben majd a közútnak és a vasútnak is el kell férnie. A bal parton a Curgó (*Ciurdi*)-patak tör utat a Hajas-tető (*Volosanca*, 645 m) lábánál. A Tisza jobb partján pedig a Kuzi (*Kuzij*)-patak esdeklően kér bebocsátást a folyóba. A patak elnevezése a kecske szláv nevéből származik. Érdeemes a főútról letérni a Kuzi völgyébe vezető szerpentinútra. A hely jelentőségének megértéséhez visszatekintünk a múltba.

A gyertyánligeti fürdő kapcsán már említettük (*lásd előző számunkat*), hogy Rudolf trónörökös 1880 novemberében három napig a környéken vadászott. A szépreményű királyi sarjnak nagyon megtetszett a vidék. A

Képeslap 1908-ból a szerző gyűjteményéből

magyar állami hivatalnokok úgy gondolták, hasonlóan a királynak 1869–70-ben a gödöllői uradalomhoz tartozó Galgamácsán közpénzen épített vadászkastélyhoz (amit Ferenc József egyetlen egyszer sem keresett fel) itt Rudolfnak építenek egy vadászkastélyt.

1884-ben a Kuzi-patak csodálatos völgyében meg is kezdődött egy favázas vadászkastély építése, amit aztán a következő évben be is fejeztek. A trónörökös először és utoljára 1887 júniusában látta a kastélyt. Erről a látogatásról a *Budapesti Hírlap* 1887. június 12-én számolt be. A cikkből képet kapunk a kastélyról is: „Küzi (sic!) vadász-kastély előtt nagy tömeg élén Belházy titkár fogadta a kastély magas urát és körülvezette a gyönyörű telepen, mely négy ritka pavillonból áll s melyek mindegyike a legnagyobb kényelemmel van berendezve. A vadász-kastély az elragadó tájrészletekkel lépten-nyomon bővelkedő vadászterület közepén fekszik. Rudolf trónörökös nagy érdeklődéssel kérdezősködött a vadászállomány után s kilátásba helyezte, hogy még az idén eljön ide nejevel: Stefánia trónörökösnével és vadászatonkat fog tartani. Egy óra hosszat tartózkodott itt a trónörökös és több izben meglegedését fejezte ki a sikerült berendezés felett. Átvevén egy Laxenburgból érkezett sürgönyt, derült időjárás mellett a trónörökös tovább utazott.”

A korabeli lapok egymást túllicítálva igyekeztek beszámolni a kastélyról. Idézzünk a *Nemzet* című lap 1885. január 4-i számából:

Képeslap 1901-ből a szerző gyűjteményéből

Képeslap 1907-ből a szerző gyűjteményéből

„A főépület, melyben Rudolf trónörökös és Stefánia főhercegné lesz, egy emeletes. Az emeleten három nagy ablak szolgál az utra, három ablak az udvari terrassera; a földszinten hat szoba van berendezve. Az épület barna sávolyokkal van tarkázva az ezüstszinü alapon; a földszinti lakás kis kertre nyílik, honnan a kanyargó Tiszához belátni egész Lonkáig s a zsidó szikláig. E szikla egy természeti tünemény; három sziklacsucsnak a formációja három imádkozó lengyel zsidóhoz hasonlít s innen kapta nevét is.

A melléképületek téglaszinüek s az épület egyes téglái ép úgy láthatók, mint a budapesti zsidó templomon. A kiséret számára épült közép házban minden vendég kényelmes nagy szobája mellett van egy kisebb szoba is, az inas számára. A szolgálzat számára nagy konyhás hely van készítve pompás takaréktűzhelyekkel. Lesz még egy kis épület az erdő véd számára is, de ezt csak tavaszkor készítik.

A vadászkastély előtt nagy kőfalat húztak és a feljáratot planirozták. A kőfal vadrepkénynyel lesz befuttatva. A kastélylyal szemben, a Tisza másik partján, van a gyönyörű ültetett fenyves, melynek egyes példányai magasra nyúlnak mint a czedrusok s oly zöldek voltak novemberben is, mint a nyár derekán. Fölséges contrastot képeznek az élsárgult bükkfákkal, a kopár kvarcz tömegekkel, a gyertyánfákkal s a vadbogyókkal, melyek nyári diszöket teljesen elvesztették.”

Régi képeslap a szerző gyűjteményéből

A kastély előtti parkot a Kuzi-patak vizével táplált szökőkút tette még látványosabbá. A Tisza túlsó partján vasúti megálló is épült. A trónörökös halála után Erdészvölgyet József Ágost főherceg használta, aki a vadászatok alkalmával gyakori vendég volt itt.

A vadászkastély sajnos a második világháború idején teljesen elpusztult. Az eredeti épületek közül csupán az egykori gazdasági épület maradt fenn. Ebben ma a Nagybocksói Állami Erdőgazdaság természetvédelmi múzeuma van.

A Kuzi-patak völgye egyike Kárpátalja leggazdagabb vegetációjú vidékeinek. Nem véletlenül működik itt a Kárpáti Bioszféra Rezervátum egyik természetvédelmi kutatórészlege. A kialakított 4100 m-es tanösvény a korabeli kastélypark másfél száz éves fáitól indul, ahol az esőbeállót helyi fafaragók remek alkotásai díszítik. A hársak, gyertyánok, fenyvesek ölelésében a patak völgy megannyi csodája vár a látogatóra: források, vízesés, sziklafalak, mészszirtek, fokozott védettségű növényritkaságok, az aranykutatók során vajt barlangok denevérei, a patakban ficánkoló pisztrángok és a Palánki-tető (Poljanszkij, 1087 m) oldalában a Súlyom-szikla (560 m). Ha türelmesek vagyunk, megleshetünk őzeket, szarvasokat, vaddisznókat és még a kihalás szélére jutott kőszáli sasokat is.

*A vadászkastély fennmaradt gazdasági épülete a korabeli fákkal 2004-ben.
(A szerző felvétele.)*

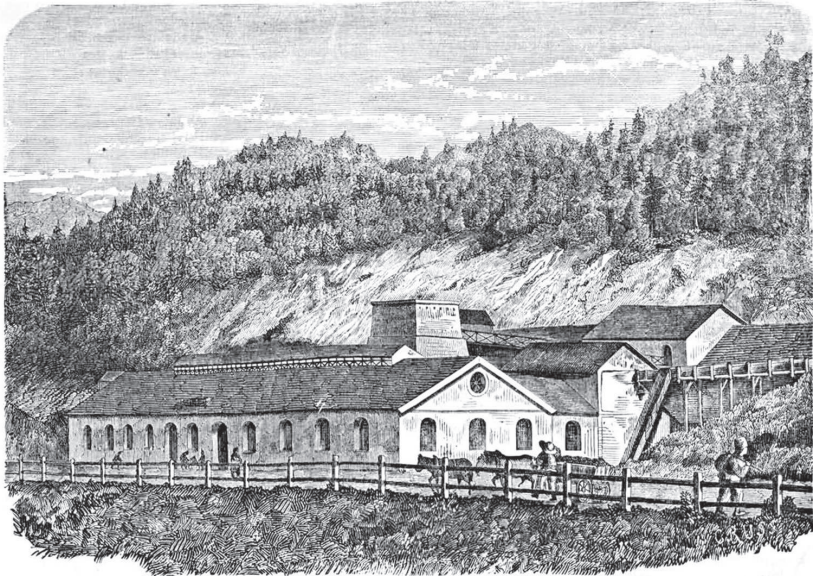
TEREBESFEJÉRPATAK

A Tisza első nagy kanyarulatát a 80 km-es Visóval való találkozás alakította ki. Itt a magyarság folyója irányát délről nyugatira változtatja. A trianoni békediktátum a Visó-torkolattól a „nemzetek önrendelkezési joga” határvonalának a Tiszát kiáltotta ki. Hivatalosan a tulajdonképpeni országhatár a folyó sodrásának a közepe. Ennek szellemében a folyó egészen Fenestelep (Яблунівка)/Ferencvölgyéig (*Kövesláz, Franzenthal, Valea lui Francisc, Piatra*) cseh-szlovák–román határ lett. 1939-ben, Kárpátalja Magyarországhoz történt visszacsatolása után az erdélyi részek újraegyesítéséig ez a vonal magyar–román határ szerepét töltötte be. A II. bécsi döntés után a határ megszűnt. A második világháborút követően ugyanez a vonal már szovjet–román határt képezett. Jelenleg itt húzódik Ukrajna és Románia határa.

A Visó torkolatánál, a román oldalon fekszik Visóvölgy (*Valea Vișeuului*). Északabbra, a kanyarulat előtt a Tisza még teljes egészében Kárpátaljái. A Tisza két partján egykoron egy-egy önálló falu jött létre. A bocskói uradalom

a nyugati oldalon a 16. század végén telepítette a rutén Trebusát, a keletin pedig, a Fejér-patak torkolatánál, a 17. század második felében a szintén rutén Fejérpatakot. A 19. század végén, a helységnevek rendezésekor a két települést összevonták, a neve hivatalosan Terebesfejérpatak lett. Igaz, neve előfordult Trebusa-Fejérpatak, Trebusafejérpatak alakban is. Trianon után mindkét falurész Csehszlovákiához került. Az egyesített falut újra külön emlegették – Trebušany és Bilyj Potik néven. 1939-ben, az anyaországhoz történt visszatérés után a falu neve újra Terebesfejérpatak lett, és külterületként ide csatolták az északabbra fekvő Kismezőt (Полянка) és Körtelepet (Круглий), valamint a délebbre fekvő Komlóst (Хмелів) is. 1946-ban a szovjet hatóságok oroszul: Деловое, ukránul: Ділове névre keresztelték. Körtelep és Komlós önálló falu lett és ma is az. Terebesfejérpatak ma a Rahói kistérséghez tartozik, lakossága 2671 fő, ebből 84 fő magyar nemzetiségű.

A környék vasérclelőhelyeire felfigyelt a bécsi udvar, ezért az 1850-es években úgy döntött, hogy a lelőhelyekhez közel és a szállítási útvonalak (Tisza folyó, Kassa–Tatár-hágó országút) mentén, Fejérpatakon egy új vasgyárat épített. Az építkezés 1856-ban kezdődött meg, és a termelés 1861 októberében indult be. A kincstári vasgyárat Ferenc József Kohó (Franz

A fejérpataki vasgyár. (Vasárnapi Ujság 1864/19.)

Josef Hütte) néven 1861-ben helyezték üzembe. A vasmű fő része volt a nagyolvasztó és két kupoló (másodolvasztó), valamint egy kis minta- és gépműhely. 120 állandó munkást foglalkoztatott. Évente 5-6 ezer q nyersvasat és 3-4 ezer q öntöttvasarut termelt. 1879-ben a gyár zománczó üzemmel bővült. Ezt Kötz Ferencz vállalkozó szerződéses viszonyban üzemeltette, aki a szakembergárda biztosítására Csehországból 20 családot telepített a faluba. Megkezdődött a zománczott vasedények gyártása. A zománczó üzem évente 1000 q terméket állított elő.

1880-ban a nagyolvasztót felújították. Ennek ellenére a gyár nem volt hosszú életű. Nyitása után két évtizeddel, 1883-ban beszüntette a működését. A gyártelepet 1892. április 2-án megvásárolta a Rössner és Schöppe nevű aussigi (csehországi) cég. A magánosítás feltétele volt egy üvegyár létesítése. Rövidesen a cég a feltételeket megőrizve továbbadta Káhán (Kahán) Kálmánnak. Káhán fiaira íratta a gyárat, így lett a cég neve Káhán Kálmán fiai üvegyár. Az egykori kohó létesítményeit 1894-ben síküvegyárrá alakították át. Kezdetben egy regeneratív kohó nyolc, egyenként 18 q térfogatú olvasztó (forrasztó) fazékkal működött. Az üzem mellékesen agyagipari termékek előállítására is berendezkedett.

A Káhán Kálmán fiai üvegyár. (Várady Gábor: Máramarosi emlékkönyv, M. Sziget, 1901.)

A fűtőanyagot a kincstári erdők fája, az energiát pedig a Fejér-patakon működő 75 LE-s vízikerek biztosította. Utóbbi szolgálta ki a két zúzóhengert és a körfűrészst. Néhány év múlva a gyár évente 170 000 m² síkűveget termelt, ennek összértéke 240 000 koronára rúgott. 70 állandó munkást alkalmazott. Termékeit Galíciában, Bukovinában, Romániában, Boszniában és Hercegovinában is értékesítették.

A cseh korszakban a prágai hivatalnokok a csehországi üveggyárak konkurenciáját látták a fejérpataki gyárban, ezért ellehetetlenülésre ítélték. A lakosság megélhetését biztosító ipari létesítményt 1925-ben számolták fel.

A korabeli képeslap bal oldalán az üveggyár. (A szerző gyűjteménye.)

A falu déli szélén, a Tisza bal partján a folyót hűen követő, a Tatár-hágó felé vezető vasút, átszelve az országhatárt, a mai román területről megérkezik Kárpátalja földjére. A Nagybocskót a határszéllel összekötő új, 76,8 km-es vonalszakaszt *Gregersen Guilbrand* és fiai budapesti vállalkozó cége 1893 márciusától 1894 decemberéig építette meg. Az első világháborút követő békediktátum értelmében a Taracköz/Hosszúmező (*Câmpulung la Tisa*) és Terebesfejérpatak/Visóvölgy közötti 40,56 km-es vonalszakasz román fennhatóság alá került. A két világháború között a román vonalszakaszon péage, azaz közös csehszlovák–román használatú, útlevél- és vámvizsgálat nélküli forgalom üzemelt. A csehszlovák vasút személyvonatai (a leghosszabb járat a

Prága–Kőrösmező volt) a román szakaszon lezárt ajtókkal és román határőri kísérettel közlekedtek.

A vonalszakasz másik érdekessége a rendszerváltás idejéhez kapcsolódik. Ekkor Taracköz és Hosszúmező között, a Tiszán átvezető vasúti hídon a kishatárforgalom keretein belül gyalogos határátkelőt nyitottak. 1996 decemberétől kezdve pedig Taracközről Máramarosszigetre napi két személyvonat párral a vasúti forgalom is beindult. 2008-ban a román fél szorgalmazására a vasúti közlekedést beszüntették, 2011-ben pedig a határátkelőt is felszámolták. 2022 novemberében viszont ukrán kérésre újraindították a vonatforgalmat.

1996 decemberétől Terebesfejérpatak és Visóvölgy között hasonló vasúti kishatárátkelőt nyitottak, amelyen keresztül Rahóról 2008-ig kisebb-nagyobb megszakításokkal személyvonatok közlekedtek. Ezen a vonalon 2023 januárjától ukrán szerelvényekkel újraindult a vasúti forgalom.

Terebesfejérpatakon a kis magyar világ idején a községháza előtt Országzászló Emlékművet emeltek. Sajnos az állítás pontos időpontját nem sikerült megállapítani, viszont az emlékműről sikerült egy régi képeslapot találni. Szomorú, hogy a szovjetrendszer ez sem élte túl.

A régi képeslapon kivehető a terebesfejérpataki Országzászló Emlékmű. (A szerző gyűjteménye.)

„EURÓPA KÖZEPE”

Körteleptől északabbra, a folyó egy kisebb kanyarulatában, idilli környezetben a megszámlálhatatlan információs tábla, a szuvenirárusok, az impozánsan kialakított, európai országok zászlóival feldíszített térség, mind arra hívják fel a figyelmünket, hogy nem akármilyen helyre érkezünk. Az emlékhely büszkén hirdeti: Európa földrajzi középpontjában járunk.

Ahhoz, hogy megértsük az emlékhely létrejöttét, kalandozzunk el a 19. század végére. 1873–1913 között az Osztrák–Magyar Monarchia Bécsi Katonai Földrajzi Intézete a birodalom területén először végzett olyan szintezési méréseket, amelyekkel kijelölték a magassági alappont-hálózatot. Alapszintnek az Adriai-tengeren, a trieszti Molo Sartorion lévő mareográf (*a tengerszint változásait önműködően mérő műszer*) által mért 1875. évi középvízszintet határozták meg. Erre az alapfelületre vonatkoztatott abszolút magasságot nevezzük adriai magasságnak.

A főalappontok a monarchia területén. (Saját szerkesztés, DIMAP-térkép.)

Megjelölték a magassági alappont-hálózat 7 főalappontját. Valamennyi helyen ugyanolyan obeliszket állítottak. Mindegyik obeliszken ugyanaz a latin nyelvű szöveg volt, csupán az állítás dátuma volt eltérő:

**LOCUS PERENNIS
DILIGENTISSIME CUM LIBELLA LIB-
RATIONIS QUAE EST IN AUSTRIA
ET HUNGARIA CONFECTA CUM MEN-
SURA GRADUM MERIDIONALIUM
ET PARALLELORUM QUAM EUROPEUM**

Magyarul értelmezve:

Állandó alappont, melyet egy nagyon pontos Ausztria-Magyarországon készült szintezővel, az európai hosszúsági és szélességi fokok szerint állapítottak meg.

Az elsőt 1878 nyarán Klagenfurt és Maribor között, a Dráva völgyében, Dravogradnál átellenben, Maria Raston állították (magasság: 295,5644 m). Az obeliszk ma is eredeti helyén, a vasúti sínek mellett áll. Csupán Maria Rast neve ma Ruše és Szlovéniához tartozik.

1887 nyarán két helyet jelöltek meg. Az egyiket a Felső-Tisza mentén, Terebes falu közelében (magasság 367,6820 m). Ma ez az obeliszk Ukrajnában van. Terebes, a későbbi Terebesfejérvata ukrán neve ma Gyilove. Ez vált Európa középeként frekventált emlékhellyé. A másikat a Vörösto-

Az alappontok a mai Rušen, Vrútkyn és Lišovban. (Baranyi Elek felvételei.)

ronyi-szorosban állították (magasság 736,4520 m), ott, ahol az Olt folyó, elhagyva Erdélyt, áttör a Kárpátokon. Sajnos mára ez az obeliszk nem maradt fenn, helye ma Romániában keresendő.

1888 nyarán szintén két hely megjelölésére került sor. Az egyik a Vág-völgyében, Zsolna mellett, Ruttkán (magasság 371,0933 m). Ma ez az obeliszk nem az eredeti helyén áll. Kétszer is áthelyezték. 1937-ben alagútépítés miatt. Eltávolítása előtt a magassági pontot kb. 750 méter távolságra, négy segédjelzésre vitték át. 1942-ben pedig vasútépítés miatt helyezték át.

Az alappontok Nadapon és Franzensfesten. (A szerző és Baranyi Elek felvételei.)

A főalappont jelét ekkor kb. 950 méterre, a Margit-sziklára tették át. Az eredeti obeliszket a jelzés mellé helyezték. Egyébként Ruttká ma Szlovákiához tartozik, neve Vrútky. A másik főalappontot Nadapon állították (magasság 173,8385 m). Ma ez az obeliszk Magyarországon, a Velencei-tó közelében Nadapi szintezési ősjegyként közismert.

1889 nyarán szintén két főalappontot jelöltek meg. Az egyiket Česke Budejovice mellett Lišovban (magasság 565,2065 m). Ma ez az obeliszk Csehországban található. A másik jelet Innsbruck és Bolzano között Franzensfesten létesítették (magasság 736,4520 m). Ma ez az obeliszk az Olaszországhoz tartozó Dél-Tirolban áll.

Érdekes, hogy a főalappontok közül mindegyik más-más országba került, és a történelmi fordulatok szeszélyeként egyik sem maradt osztrák területen.

A második világháború után a terebesfejrpataki obeliszk Kárpátaljával együtt szovjet fennhatóság alá került. Az állítás után közel egy évszázaddal,

az 1970-es években a megkopott obeliszket szépen felújították. Az eredeti obeliszken a betűket újrafestették. Sajnos a nagy igyekezetben a szövegbe, de főleg annak értelmezésébe hiba csúszott. Jóllehet korábban egyetlen útleírás sem említi ekképpen ezt a helyet, ettől az időtől kezdve Európa földrajzi középpontjaként emlegetik.

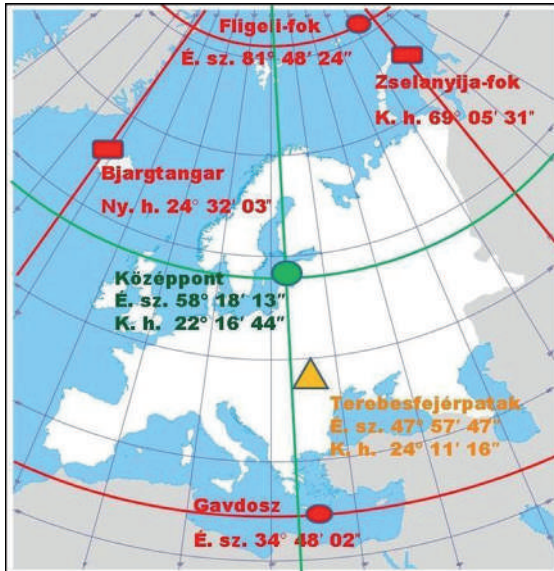
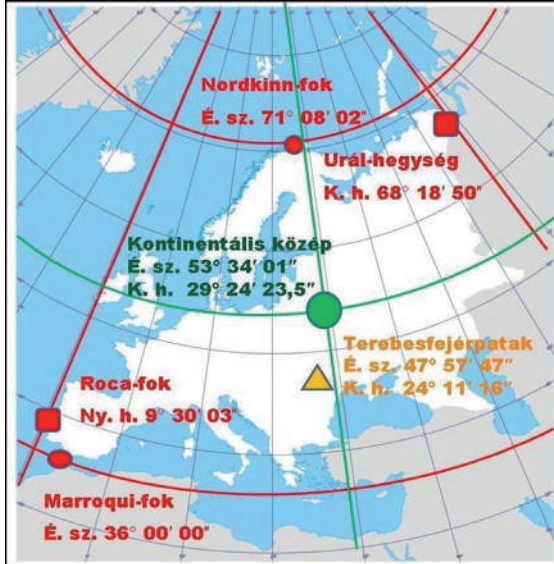
1977-ben az obeliszk mellett Kozurak építész tervei alapján egy új, monumentális, 7 m 20 cm magas fémemlékmű is készült.

A terebesfejrpataki emlékjel a felújítás után, 1972-ben. (20 rokov spolupráce ČSSR a ZSSR na hraničných vodách, Košice, 1975.)

A 2000-es években az emlékhely kiépítése újabb lendületet vett, vendéglátóhelyek jelentek meg, ekkor vonták fel az európai államok zászlóit. Az erre járó vándort minden igyekszik meggyőzni – Európa közepén áll.

Kontinensünk határait, mivel nem különálló szárazföld, többféleképpen állapították meg. A legközismertebbek a kontinentális határokkal illetve a szigetekkel együtt számítva. Ezek megértését két térképmellékleten szemléltetjük:

Európa középpontjának meghatározása. Felül a kontinentális határokkal, alul a szigetekkel számítva. (Saját szerkesztés, DIMAP-térkép.)

Az „Európa közepének” elnevezett obeliszk és felirata Terebesfejérpatak és Rahó között 2012-ben. (A szerző felvételei.)

Összevetve a Terebesfejérpataknál lévő obeliszk koordinátaival, láthatjuk, hogy a különbség szembeötlő, az egyszerű matematikai számítások nem támasztják alá, hogy itt lenne Európa kontinentális vagy a szigetekkel számított középpontja.

Ennek ellenére itt, Közép-Európa eme kedves kis szegletében dobjuk sutba a matematikát, ha már ez a hely kontinensünk középpontjaként vonult be a köztudatba, erősítsük meg magunkban a hitet, hogy megérinthetjük Európa szívét.

2022-ben a rahói járási hatóság elrendelte az obeliszk felújítását. A felújítás azonban meglepő módon fejeződött be. A latin nyelvű feliratot bevakolták. Később a járási és a megyei vezetők szorgalmazására a feliratról eltávolították a vakolatot.

RAHÓ

A Drágffyok korában, a 15. században, az addig lakatlan térségben az első telepések a Rahó-patak völgyében jelentek meg. Valószínűleg ezért említették a helyet 1477-ben, amikor Forintverő János, lonkai földesúr zálogba vette *Raho Mezeu*-ként. Rahómezőn az összeírások még a 16. század első felében is mindössze egy lakott portáról szólnak. Jelentősebb település később, 1555-ben a Tisza jobb partján alakult ki, *Raho* névvel illeték. A Drágffyok kihalása után a birtok a bocskói kincstári uradalom tulajdonába

ment át. Az uradalom 1572-ben az egész vidéket, így Rahót is előbb Büdi Mihálynak, majd Károlyi Lászlónak zálogosította el. A 17. század derekán a Tisza bal partján sót találtak, ami megalapozta a balparti település létrejöttét. Ezt először 1672-ben Akna-Rahóként említették. Az okmányokban a jobbparti település ezután Bocskó-Rahó néven szerepelt. Akna-Rahót huculok népesítették be.

A 18. század végén Mária Terézia a szakszerű fakitermelés, fausztatás meghonosítására zipszereket (*szepességi németeket*) telepített be. Az iparszerű fakitermelés még több német telepest vonzott ide, 1814-ben kissé északabbra új német település, Rahóújfalú (*Neudorf, Novoszelice*) jött létre. A környéken később egész sor kisebb település alakult ki: Láz-telep (*Lazi*), Borkút, Zipserei (*Némettelep*) és Szelszkipatak (*Szilszkij*). A 19. század derekán a modernizálásnak, a klausurák építésének köszönhetően az iparosítás újabb lendületet vett. Bocskó-Rahó és Akna-Rahó még a 19. század végén egyesült.

Az első világháború borzalmai után, 1919-ben román csapatok foglalták el Rahót, majd 1920 tavaszán helyettük más megszálló csapatok érkeztek – csehszlovákok. Trianon után, a cseh fennhatóság alatt neve *Rachov* lett. A 20. század derekán a kisebb települések beolvadása révén Rahó jelentős településsé vált. Ma a kárpátjai hucul fővárosként számon tartott, 1958-ban városi rangra emelt Rahó (Paxiv) járási székhely és egyben hat másik települést egyesítő kistérségi központ. Lakossága 15 241 fő, ebből 1037 fő magyar nemzetiségű.

1939 tavaszán, az anyaországhoz történt visszatérés után Szeged város tisztviselői felvetették, hogy testvértelepüléssé kellene fogadni Rahót. Erről a magán jellegű beszélgetésről a rádió tudósítója beszámolt a budapesti rádió adásában. A rahóiak az éteren keresztül értesültek a nemes gesztusról, noha ez még korántsem volt hivatalos. Május elején Rahó teljes vezetőségének aláírásával meleg hangú levélben köszönték meg Szegednek a testvértelepüléssé fogadást, és tisztelettel egy Országzászlónak szánt lobogót kértek a várostól. A levél teljes szövegét a *Szegedi Új Nemzedék* című lap május 9-én közölte. A város hivatalosan nem küldött értesítést Rahónak. Csupán a Pusztaszeri Árpád Egyesület tudatta velük, hogy önként felajánlanak egy szép lobogót Országzászlónak, amit a rahóiak júniusban el is fogadtak. Aztán Szeged város soron következő közgyűlésén, 1939. július 12-én hivatalosan is döntöttek a testvértelepüléssé fogadásról. A pergamenre írott, ünnepélyes okirat szövegét a *Délmagyarország* című lap augusztus 20-i számában közzé is tette. A város vállalta egy Országzászló Emlékmű felépítésének költségeit is.

Bár a rahóiak reménykedtek abban, hogy még 1939 nyarán-őszén sikerül az Országzászlót felavatni, erre nem került sor. Négy év elteltével, 1943 októberében készült el a Hősök Emlékművével kombinált Országzászló. Az október 10-i avatásáról a *Kárpáti Híradó* 1943. október 13-i száma részletesen beszámolt:

„Régi vágya teljesült Rahó nagyközség vezetőségének és közönségének: megtarthatta régen készülő hősi emlékművének és országzászlójának felavatását. A hősi emlékművet a község áldozatkészsége emelte, míg az országzászlót a pusztaszeri Árpád egyesület ajándékozta.

Délelőtt a keresztény felekezetek templomaiban megtartott istentiszteletek után a római katolikus templom előtti téren, ahol a hősi emlékmű és az országzászló vannak elhelyezve, vette kezdetét az ünnepség. A fenyőágakkal díszített emelvényen a megjelent előkelőségek között ott voltak: Tomcsányi Vilmos Pálnak, a kárpátaljai terület kormányzói biztosának képviseletében dr. Kóczán Gáspár miniszteri osztálytanácsos, a kassai kerület parancsnokának képviseletében Nyáry Ernő alezredes, dr. Dudinszky Béla, a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetője, dr. vitéz Kökényessy Hápka Péter országgyűlési képviselő, Padányi Gulyás Jenő országgyűlési képviselő, Budaváry László az Ereklés Országzászló Nagybizottságának kiküldöttje, azután a lelkészek, a hivatalok vezetői, a Bercsényi- és Baross-szövetség delegátusai és a szomszéd községek képviselői. Kivonult a helyőrség díszszázada és a leventék díszszázada is.

A rahói leventék fuvószenekeara a Himnuszt adta elő, míg a Kárpátaljai Himnuszt a kőrösmezői leventék fuvószenekeara játszotta el. Ezután Retyiznek János községi bíró üdvözölte a megjelent vendégeket és megnyitotta az avatási ünnepélyt. Pazovác Vendel honvéd nagy hatással szavalt.

Az ünnepi beszédet Padányi Gulyás Jenő országgyűlési képviselő mondotta. Beszédében rámutatott arra, hogy amint Tisza csak egy, eredetétől a torkolatáig, úgy a magyar történelem is csak egy. Ahogy nem lehet a Tiszán fölfelé tutajozni, úgy nem lehet a magyar történelmet – amely ezzel a földdel egyetemes – visszafordítani.

Magyar és ruszin együtt védelmezték évszázadokon ezt a földet, ezért egyetemes joguk és kötelességük azt a jövődőknek is megtartani. (kiemelés az eredeti szövegben – KS)

Ezután Weinrauch Géza levante szavalt, majd dr. Németh Sándor püspöki tanácsos ruszinnyelvű ünnepi beszédet mondott. Kifejtette, hogy a hősiesség lényege az áldozat, melyet szívesen, őszintén, bátran kell meghozni a haza

védelmében. Rámutatott, hogy a hősök megtanítanak szeretni ezt a hazát az utolsó leheletünkig, önzetlenül és készségesen. A rahói hősök emlékművén **magyarok és ruszinok nevei állanak egymás mellett, akiknek az ellenes golyó által kiontott vérüket egyszerre szívta be a föld,** (kiemelés az eredeti szövegben – KS)

létezvén ezáltal, hogy egy hazának a védelmében, egy szent eszméért hozták meg a legnagyobb áldozatot. Megmagyarázta a kettős kereszt és a félárbocra eresztett országzászló jelentését és hogy miért áll első helyen a hősi halált halt kormányzóhelyettesnek a neve.

Balról a rahói Hősök Emlékműve és az Országzászló (Foto Marcsik Tamás, Vigyázók gyűjteménye.) Jobbról Retyiznek János községi bíró, Horthy volt tengerésze tart avatási beszédet. (Magyar Futár, 1943. december 22.)

Miután az egyházak részéről a hősi emlékművet és az országzászlót megáldották, a kőrösmezői leventék fuvószenekara a „Hiszekegyet” játszotta el. Ezt követte Budaváry Lászlónak, az Erekyés Országzászló Nagybizottság kiküldöttjének beszéde, amellyel az országzászlót át is adta. A nagyhatású avatóbeszédet lélekzet (sic!) visszafojtva hallgatta a közönség. Elmondotta az első országzászló felállításának előzményeit és hogyan keletkeztek szerte az országban a többiek. Majd rámutatott az országzászló jelentőségére.

Amikor az országzászló felszökött az árboc tetejére és onnan leereszkedett félárbocra, nem maradt szem szárazon a hallgatóság között, (kiemelés az eredeti szövegben – KS)

nem maradt férfikéz, amely ne szorult volna ökölbe azzal a szent fogadással: nem engedjük, hogy még egy Trianon bekövetkezessen.

A község részéről dr. vitéz Galambos Zoltán körjegyző vette át a hősi emlékművet és az országzászlót. Fogadta, hogy Rahó lakossága megőrzi ezt a szent ereklyét és a hősök példáját követve hű fiai maradnak hazájuknak.

Babér és fenyőkoszorúk tömege takarta be a hősiemlékművet és a „Szózat” elhangzása után a kivonult alakulatok díszmenetben vonultak el a hősi emlékmű előtt.”

A kombinált emlékmű a római katolikus templom előtt, a Tisza-híd bal oldali hídfője mellett állt. Kör alakú talapzatának templom felé néző oldalán a történelmi ország kontúrjának domborműve volt látható. Sajnos a feliratokról nincs pontos információnk, csupán a fentebbi idézetből derül ki, hogy a hősök nevei között első helyen az 1942-ben hősi halált halt Horthy István, a kormányzó fiának neve szerepelt. Az Országzászló árboc a talapzat közepéből emelkedett ki. Az emlékművet kör alakú zöld szigettel és köpillérekre erősített díszláncsal emelték ki az utca forgatagából.

Sajnos az emlékmű nagyon rövid életű volt, a szovjetrendszer idején elbontották, a helye ma üres.

A RAHÓ ÉS ALSÓKÁLINFALVA KÖZÖTTI HEGYI ÚT

Kárpátalja meglévő útjai az anyaországhoz történt visszatéréskor nagyon elhanyagolt állapotban voltak. Az autózható úthálózat pedig nagyon gyér és hiányos volt. A magyar kormány már az első perctől kezdve nagy erővel kezdett hozzá az utak gyökeres javításához, és ami nem akármilyen vállalkozás volt – hozzáláttak a hegyes vidékeken a folyóvölgyeket összekötő új közlekedési utak építéséhez. Mindezt egy nyugtalan, háborús idő közepette. Ezek az utak gazdasági, turisztikai szempontból egyaránt fontos szerepet játszottak. Ám okvetlenül említést kell tennünk ezeknek az utaknak még egy lényeges küldetéséről. Ebben az időben épült ki a Kárpátok vízvázalató gerince alatti folyóvölgyekben az országérodítés 20. századi védelmi rendszere – az Árpád-vonal. Célszerű volt a folyóvölgyeket és az ott épült katonai völgyzárakat a hegyek között harántutakkal összekötni. Megjegyezzük, hogy a védelmi vonal és annak építése szigorúan titkos volt. Természetesen

a Kárpátokban folyó hadi építkezésről a korabeli sajtó mit sem tudott, de ha sejtett is volna valamit, akkor sem is írhatta volna meg. Amikor 2001-ben Szabó József János hadtörténésszel elsőként kutattuk végig az Árpád-vonal kárpátaljai szakaszát, ő informált arról, hogy 1944 őszén, a nyilas hatalomátvétel után, a Kárpátok feladásakor az Árpád-vonal iratait megsemmisítették. Nehogy az ellenség kezére jusson Európa egyetlen támadással át nem tört védelmi vonalának a tervdokumentációja. Furcsa mód a védelmi vonal legrészletesebb leírása egy szovjet hadmérnöki folyóiratból maradt ránk. O. Ignatov mérnök-százados és A. Kuznyecov százados Árpád-vonalról szóló tanulmánya már 1945 nyarán megjelent a *Военно-инженерный журнал* 5–6. számában. Bizonyosan fontos volt számukra annak a hadászati vonalnak a tanulmányozása, amelyet több hónapos támadással sem sikerült áttörniük.

A helyi ruszinság ezeket a hegyi utakat még jóval később is magyar utakként emlegette. Sajnos a szovjetrendszer alatt a századelőn és a '40-es években épült utak a karbantartás hiánya és a nemtörődőség miatt nagyrészt tönkrementek. Változás pedig a rendszerváltás után sem történt. Csupán egyes szakaszok maradtak személyautóval járhatóak.

1943 októberének elején, ugyanazon a napon két jelentős útszakaszt adtak át a forgalomnak. Az egyik a több folyó völgyet a hegyek között összekötő nagy fontosságú harántút, a Rahó–Kaszómező–Gyertyánliget–Kisapsa–Alsókálfalva közötti 70 km-es főközlekedési hegyi út volt. A másik Körösmezőről indult ki. Ezt a Fekete-Tisza kapcsán később mutatjuk be.

A Rahóról kiinduló út avatásakor a Borkút utca végén, a forrásnál és a fürdőnél, ahol az útszakasz egyik végpontja volt, fenyőgallyakból címerrel és piros-fehér-zöld zászlókkal izlésesen ékesített díszkaput építettek. A *Kárpáti Híradó* 1943. október 8-i számában számolt be az avatásról:

„A megnyitóünnepségen megjelent dr. Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter, Csataj Lajos honvédelmi miniszter, dr. Markos Olivér államtitkár, dr. Tomcsányi Vilmos Pál, Kárpátalja kormányzói biztosa, dr. Halász Géza és Mágocsi-Dietz Sándor miniszteri tanácsosok, dr. Tantó Pál, a minisztérium hídepítési osztályának főnöke, dr. vitéz Karácsony Jenő miniszteri tanácsos, az útosztály vezetője, Ambró János miniszteri tanácsos és Háros Ferenc mérnök, építésvezetők. A vármegyét kálfalvi Jurka Fláviusz főispán, dr. Illinyi László alispán és vitéz dr. Kökényessy Mihály nyugalmazott miniszteri tanácsos, törvényhatósági bizottsági tag képviselték. A máramarosszigeti államépítészeti hivatal részéről jelen voltak: Simay Antal, a hivatal főnöke, Lukács András és Bereczky Sándor mérnökök, a rahói járást pedig dr. Gorzó Ernő főszolgabíró képviselte.

A Rahó és Alsókálfalva közötti új út megnyitójára épült díszkapu előtt beszédet mond Tomcsányi Vilmos Pál, Kárpátalja kormányzói biztosa. (Fortepan 265016.)

A Rahóról kiinduló szakasz ünnepélyes megnyitása a Borkúti utcában történt, ahol dr. Tomcsányi Vilmos Pál kormányzói biztos meleg szavakkal üdvözölte a minisztereket, majd dr. Markos Olivér államtitkár ismertette az útépités történetét, és fölkérte a minisztert az út megnyitására.

Dr. Zsindely Ferenc kereskedelmi miniszter röviden válaszolt az üdvözlésre, válaszában kihangsúlyozva a magyar-ruszin testvériség szükségességét. Beszéde befejeztével megoldotta az útelzáró szalagot és az új utat átadta a forgalomnak.

Ezután a megjelentek bemutatkozása következett, aminek során a miniszternek bemutatták az építésben részt vett mérnököket és az előmunkásokat is.

A miniszterek és kíséretük ezután gépkocsikba ültek, hogy áthajtsanak a brusztura–kőrösmezői útra. Útközben Rahó fölött kegyelettel állottak meg az útépitésnél elhalt négy munkás emlékére emelt oszlopnál.”

A képen szemben, középen Zsindely Ferenc közlekedésügyi miniszter; mellette jobbra Csatay Lajos honvédelmi miniszter áll. A fentebb megvilágítottak tükrében talán érthető, hogy miért volt jelen az átadáson a honvédelmi miniszter. A képen jól kivehető, hogy az avatási szalag a közepén meg van kötve, tehát azt az átadáskor nem átvágták, hanem kioldozták. (Fortepan 265018).

Az út mentén állami útórház is épült. Itt tartották a két út avatása utáni díszebédet. (Fortepan 265020).

Sajnos a bemutatott út már a múlté. A szovjethatalom pusztulásra ítélte. Ennek az útnak több megmaradt szakaszán volt módunkban autóval közlekedni. Erre csak azt lehet mondani: „Még romjaiban is csodálatos!”